

13. Корф Н.А. Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей сельских школ. Издание 3 / Николай Александрович Корф. – СПб, 1871. – 363 с.
14. Мосіяшенко В. Ідеї початкового народного навчання в поглядах послідовників К.Д. Ушинського / В. Мосіяшенко // Початкова школа. – 2001. – № 3. – С. 67-68.
15. Гуз А.М. Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864-1914 рр.): дис... канд. істор. наук / Анатолій Михайлович Гуз. – К., 1997. – 205 с.
16. Гавриш Р.Л. Шкільна діяльність земського самоврядування на Лівобережній Україні в 1865-1919 роках: дис... канд. пед. наук / Римма Леонідівна Гавриш. – Полтава, 1998. – 196 с.
17. Корф Н.А. Земский вопрос (о народном образовании) / Николай Александрович Корф. – СПб., 1867. – 64 с.
18. Корф Н. Утилитарное и развивающее обучение в народном училище / Николай Александрович Корф // Народная школа. – 1877. – № 5. – С. 5-10.
19. Мармазова О.І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кінець XIX – початок XX ст.): дис... канд. істор. наук / Ольга Іванівна Мармазова. – Донецьк, 1998. – 180 с.
20. Шумілова І.Ф. Розвиток земських шкіл Приазов'я другої половини XIX – початку XX століття: дис... канд. пед. наук / Ірина Федорівна Шумілова. – Бердянськ, 2004. – 288 с.

Антошак М. Н. Н.А. Корф и Я.П. Новицкий: одна дорога двух великих педагогов

В статье уделено внимание вкладу Н. А. Корфа в формирование Якова Новицкого как педагога, фольклориста, этнографа, краеведа, земского деятеля. Автор раскрывает вопрос сотрудничества Николая Корфа и Якова Новицкого в области народного образования, общественной жизни и деятельности. Приведены малоизвестные факты о том, как работая в народных школах, Яков Новицкий использовал корфовские учебники, апробируя и популяризируя их, став единомышленником и соратником Н. Корфа, воплощая в жизнь его идеи. Достаточно подробно представлены данные о педагогических достижениях и методических находках Я. Новицкого во время работы в Вознесенской, Ивановской и Ольгинской школах, использования им передовой методики обучения и воспитания.

Ключевые слова: народное образование, училищный совет, земская школа, народный учитель, школьная программа, наглядное обучение.

Antoshchak M. M. M. O. Korph and Ya. P. Novitskiy: one road of two great pedagogues

There have been revealed the endowment of the N. O. Korph in the formation of the Yacov Novitskiy as pedagogue, folklorist, ethnographer, student of local lore and zemsky figure. The author discovers the theme of the collaboration M. O. Korph and Ya. P. Novitskiy in the sphere of public education, social life and activity. The article consists the little known facts that Novitskiy when he had been working in public schools used Korph's textbooks approved Korph's ideas and had become his comrade. There one can find detailly data about the pedagogical achievements of Novitskiy during his work in Voznesenskaya, Ivanovskaya and Olginskaya schools, about the methodics he had used.

Keywords: public education, college council, zemskaya school, school programe, district.

УДК 94(477)"1891/1916"

В. Л. Цубенко

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В ОДЕСЬКІЙ ШКОЛІ ДЕСЯТНИКІВ БУДІВЕЛЬНОЇ СПРАВИ (1891–1916)

На основі архівних матеріалів автор досліджує тенденції організації навчально-методичної роботи в Одеській школі десятників будівельної справи. Характерною особливістю навчання в школі десятників було постійне вдосконалення методики викладання і активне втілення найпередовіших методів навчання, нетрадиційних форм навчально-виховної роботи. Стверджується, що відбувався процес трансформації змісту навчально-методичної роботи на основі наповнення програми навчання новими предметами, збільшенням кількості годин на їх викладання.

Ключові слова: Одеська школа десятників будівельної справи, десятник, предмет, програма.

Розвиток України як незалежної демократичної держави відбувається на основі багатовікового історичного досвіду. Державотворчі процеси та загальноосвітні тенденції першого десятиріччя ХХІ ст. активізували поглиблене вивчення питань національної освіти в Україні. У цьому зв'язку значний інтерес викликає діяльність на її терені будівельних навчальних закладів. Одними з малодосліджених є питання, пов'язані з розглядом Одеської школи десятників будівельної справи на території Південної України наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., яка на той час входила до складу Російської імперії. Вивчення цього неоднозначного явища є перспективним з огляду на потреби подальшого з'ясування феномену будівельної освіти та актуальним у зв'язку з необхідністю критичного засвоєння досвіду формування кадрів для будівництва з метою раціоналізації підготовки фахівців нової генерації у сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є Одеська школа десятників будівельної справи в системі освіти Російської імперії. Предметом дослідження є організація навчально-методичної роботи в Одеській школі десятників будівельної справи.

Аналіз історіографії дозволяє констатувати, що питання про діяльність Одеської школи десятників будівельників до цього часу практично не висвітлені у науковій літературі. Для формування загального

уявлення про стан освіти заслуговують на увагу праці українських учених М. В. Левківського та О.А. Дубасенюка [1], Д. М. Скільського [2] і російських авторів посібників з історії педагогіки, педагогічної думки та освіти під загальною редакцією А. І. Пискунова [3] та праці Г. Б. Корнетова [4] і Е. Г. Дніпрова [5], у яких рекомендується методика вивчення історії освіти у ХІХ – початку ХХ ст. Джерельну базу роботи склали переважно архівні документи і матеріали. Найбільше документів для вивчення будівельної освіти на Півдні Російської імперії знаходяться в Державному архіві Одеської області. Авторів вдалося опрацювати і використати у статті документи фонду 117 (Одеська школа десятників будівельної справи при Одеському відділенні Російського технічного товариства), де зберігаються документи, які містять поточні та звітні матеріали щодо питань освіти навчального закладу, положення, інструкції, офіційні та довідково-статистичні матеріали про діяльність школи, програми з навчальних дисциплін, методичні рекомендації вчителям, журнали успішності учнів, нагороди учнів. Ці документи дозволили проаналізувати змістовий компонент будівельної освіти, з'ясувати методику викладання, вимоги до педагогічних кадрів, навчального і виховного процесів.

Одеська школа десятників була заснована 1 листопада 1891 р. при Одеському відділенні Імператорського Російського технічного товариства з метою підготовки помічників архітекторів і фахівців будівництва. З початку відкриття школи постало питання про організацію навчально-виховного процесу. Навчання в школі включало теоретичний і практичний курси. Навчальний план містив перелік предметів, які учні повинні були опанувати. Це – Закон Божий, російська мова, фізика, географія, історія, арифметика, геометрія, малювання, краснопис, креслення, будівельне мистецтво, дорожня справа, землемірство та складання кошторисів [6, арк.6]. Термін навчання у школі становив два роки. З метою поглибленого засвоєння учнями складних питань навчального курсу, вироблення професійних навичок у школі проводили лише практичні заняття (лекцій майже не було). Учні перебували у школі від 8-ї до 18-ї години (2 години тривала перерва на обід). Особливості викладання навчальних дисциплін були спрямовані на засвоєння і вивчення учбового матеріалу у класі. Проте для цього треба було збільшувати кількість аудиторних годин.

Обсяг навчального матеріалу, що прослуховували учні десятники протягом всього терміну навчання був надзвичайно великим і вони не завжди встигали глибоко розібратися з викладеним, про що свідчать оцінки учнів 2-го спеціалізованого класу Одеської школи десятників будівельної справи за 1905 р. (див. дод. Табл. 1). Аналіз таблиці показує, що за результатами підсумкового контролю знань вони отримували переважно середній бал «3» [7, арк.2–11]. Тому неодноразово порушувалося питання про відкриття 3-го класу, щоб ввести деякі нові дисципліни та розширити вміст попередніх. Було навіть складено новий навчальний план.

У 1897 р. згідно з новим навчальним планом до навчальної програми було введено ще дві дисципліни «Гігієна» і «Надання першої допомоги при нещасних випадках». Їх викладання обмежувалося 2 годинами на тиждень у першому класі. Значення цих предметів для майбутнього десятника було дуже великим, тому що дозволяло отримувати знання про особливості фізіологічних властивостей людини і її реакцію на вплив негативних факторів, застосовувати засоби захисту життя і здоров'я людей у надзвичайних ситуаціях. В Одеській школі десятників будівельної справи викладачем гігієни працював за сумісництвом Г. О. Шполянський, а за основним місцем роботи він займав посаду лікаря. Варто відзначити його самовіддану працю і безкорисне служіння людям, які зверталися до нього по допомогу чи за порадою. Він був скромним і стриманим, добрим і ввічливим, постійно підвищував свій професійний рівень, надавав цілодобово кваліфіковану першу медичну допомогу у разі потреби [8, арк.5 зв.].

З 1904 р. на 1 годину на тиждень було збільшено кількість часу, відведеного на вивчення предмета «Влаштування доріг», а з 1910 р. на такий же обсяг збільшено кількість годин, відведених на вивчення предмета профільного рівня «Землемірство». Відтак, ці дисципліни вивчали по 3 години на тиждень. Проте цього часу було замало, щоб засвоїти знання повноцінно.

До складу навчальної дисципліни «Землемірство» входила топографія. Головна проблема засвоєння отриманих знань на практиці полягала у нестачі необхідних інструментів. Школа володіла лише одним нівеліром і одним теодолітом, пожертвуваним учнем Харичкіним. Крім того, отриманні знання на уроках землемірства обов'язково потрібно було підкріплювати практичною діяльністю, на якій у школі бракувало часу.

В Одеській школі десятників будівельної справи у 1-му і 2-му класах вивчали будівельне мистецтво. З 1914 р. було збільшено кількість часу, відведеного на вивчення предмету «Будівельне мистецтво», на 3 години у 1-му класі. Всього в 1-му і 2-му класах на вивчення цього предмету відводилося по 10 годин на тиждень [9, арк.6 зв.]. Згодом педагогічна рада Одеської школи десятників будівельної справи вирішила скоротити вивчення курсу «Будівельне мистецтво» у 2-му класі. Для цього було перероблено структуру курсу і частину матеріалу про опис виконання будівельних робіт віднесено для вивчення у 1-му класі. У 2-му класі залишилися лише розділ «Склад будівлі», для ґрунтовного опанування яким все одно бракувало часу.

Курс «Технологія будівельних матеріалів і праці» вивчався у 1-му класі, а в 2-му класі учні виконували практичні завдання. У 1-му класі вивчення цього предмету вихованцям давалося важко через переважаність термінів, кількість фізичних і хімічних процесів, які треба було вивчити, труднощі із розумінням креслень тощо. Тим часом, обсяг навчального матеріалу, що пропонувався, потребував засвоєння в короткий строк. У 2-му класі вивчення цього предмету було набагато успішнішим, незважаючи на більший обсяг початкової дисципліни.

Збереглися дані, що розповідають про невміння учнів виконувати математичні дії, запам'ятовувати формули, аналізувати умови задачі, відокремити головне від другорядного. Деякі учні оволодівали лише загальним вмінням розв'язування задач, а зустрівши задачі незнайомого або малознайомого виду –

розгублювалися, не знали, як до них підступитися. Складність підготовки таких учнів полягала в необхідності поєднання фундаментальних знань з докладним вивченням будівельної справи. Таке становище пояснювалося незадовільною освітою учнів, попередньо здобутою у сільських народних училищах, де працювали викладачі з низьким рівнем підготовки. Часто неякісне викладання відбивало бажання вчитися взагалі. Однак, до честі школи, тут їх підтягували і з арифметикою до кінця навчання справлялися всі.

Навчаючи вихованців краснопису, вчитель дбав, аби вони виробили навички правильного, розбірливого, красивого, грамотного письма, бо від цього залежали подальші успіхи в навчанні. Учня постійно нагадували, що гарний надпис може прикрасити навіть зовсім невдале креслення, а гарне креслення може зіпсувати незугарний напис. Учні старанно займалися вивченням креслярського шрифту, як і графічної вправності.

На вивчення навчальної дисципліни «Малювання» в школі десятичників базовим навчальним планом було передбачено 4 години на тиждень у кожному класі. Учні спочатку навчали зображенню геометричних фігур, потім – рослинних орнаментів, далі – малюванню з натури. Причому для останньої обирали предмети технічного характеру, переважно будівельного: капітелі і основи колон, моделі зводів, копра, воріт. Це допомагало розвинути окомір і творчі здібності, притаманні зодчим.

Будівництво було неможливим без попередньої розробки технічної документації – креслень і схем. Тож, в Одеській школі десятичників будівельної справи вивчали предмет «Креслення». Він поділявся на три частини: геометричне, проєкційне і архітектурно-будівельне креслення. Перші дві частини викладалися в 1-му класі, 5 годин на тиждень. Стільки ж годин було відведено в 2-му класі на архітектурне креслення. Програма першої частини була загальноприйнятою. Під час другої частини предмета учнів знайомили із загальними рисами проєкції, а потім переходили безпосередньо до проєктування з натури [10, арк.9], користуючись для цього спеціальною колекцією моделей, привезеною із-за кордону і пожертвованою Котовичем. Архітектурно-будівельне креслення складалося з викреслювання орденів, з'єднань дерев'яних деталей карнизів будівель і шаблонів, планування дахів, простих і гвинтових драбин та показу окремих споруд в розрізі. Як свідчать дані про уроки графічного мистецтва, вони викликали в учнів особливе зацікавлення. Креслення і малюнки були чіткими і гарними, хай і зроблені руками мулярів, які до того ніколи не користувалися креслярськими інструментами. За добре підготовлені графічні роботи школа отримала диплом на Всеросійській нижегородській промисловій виставці і на виставці Одеського відділення Російського технічного товариства в 1910 р. Проте траплялися і курйозні випадки. Так, у 1904 р. школа здобула основні нагороди на виставці учнівських виробів і експонатів. Однак, експертна комісія наскільки була вражена красою, чистотою і точністю виставлених робіт, що не повірила, що їх виготовили учні. Делегата від школи, який би розвіяв сумніви, не було, тому було вирішено школу не нагороджувати.

За навчальною програмою на викладання геометрії в обох класах було відведено по 4 години на тиждень. У 1-му класі вивчалася планометрія, за винятком невеликого пункту про подібність фігур, вивчення якого було перенесено на 2-й клас замість стереометрії. Окрім геометрії у школі десятичників викладали алгебру. Про міжпредметний зв'язок алгебри і геометрії свідчило широке застосування різних графіків. Труднощі з вивчення геометрії зустрічалися переважно в учнів 1-го класу, доки вони втягувалися у навчальний процес. Потім навчання йшло досить успішно, і такі поняття, як «центральный кут дуги вимірюється градусами» або «площа прямокутника дорівнює добутку довжин двох його суміжних сторін» усвідомлювалися міцно. Курс «Геометрія» тісно переплітався з іншими розділами математики. Вивчення елементів геометрії, крім розвитку образного мислення, мало службове призначення – навчання способам обчислення площ, їх поверхонь і об'ємів проєктів. З цієї метою розв'язували дуже багато задач, особливо у 2-му класі, Учнів, не встигаючи з геометрії, майже не було.

У школі десятичників передбачалося також вивчення таких предметів, як географія та історія. У 1-му класі вивчалася географія, а в 2-му – історія. На уроках історії і географії учні знайомилися з особливостями рідного краю [11, арк.9 зв.]. Кількість часу на вивчення цих дисциплін становила по дві години в обох класах. За спостереженнями вчителів, географія давалася досить важко, принаймні, рідко можна було почути блискучі відповіді учнів з її тематики. А ось уроки історії учні полюбили і вміли переказувати основні історичні події, знали їх хронологію.

Певні труднощі в учнів виникали під час вивчення курсу «Влаштування доріг». Згідно з навчальним планом школи і в «Положенні про школу» було введено предмет «Залізничні шляхи». На жаль, для нього відводилося дуже мало часу: всього 2 години на тиждень. Потім додали ще 1 годину, однак й цього було недостатньо. Ситуацію погіршував й брак профільних підручників. Найґрунтовнішим був курс Касимовського, але, на жаль, він був занадто коротким. Слід також наголосити, що у період Першої світової війни вивчення курсу стало надзвичайно потрібною справою, оскільки внаслідок бойових дій залізничні колії часто руйнувалися і їх слід було ремонтувати [12, арк.10].

Крім названих предметів, у 2-му класі вивчали курс «Складання кошторисів», на який відводилося 2 години на тиждень. Предмет цей був складним для засвоєння учнями. Лише завдяки достатній практичній роботі можна було навчитися складати кошториси. На заняттях зі складання потрібних розрахунків, учні креслили проєкт будівлі, а потім обраховували, скільки і яких матеріалів потрібно для її спорудження тощо.

Згідно з навчальним планом на вивчення російської мови в обох класах було відведено по 8 годин на тиждень. Викладач російської мови навчав учнів грамотно писати та зрозуміло і правильно викладати свої думки, ставилися вимоги добре робити етимологічний розбір речення. Основна проблема засвоєння навчального матеріалу полягала в практичному вивченні правопису, регулярному написанні письмових робіт. У навчанні письму використовували методичні розробки Некрасова і Петрова, що сприяли вивченню

та практичному засвоєнню основних ознак офіційно-ділового стилю та правил оформлення писемної форми його реалізації. У методичних матеріалах були представлені зразки документів, наприклад, доповідна записка інженеру, прохання, звістка про нещасний випадок, характеристика, рапорт та інше. Завдяки старанності учнів і бажанню оволодіти знаннями, вони досягали успіхів у вивченні і цього предмета [13, арк.8 зв.].

Отже, історично склалося так, що тенденції організації навчально-виховного процесу і зокрема, навчально-методичної роботи в Одеській школі десятників будівельної справи зазнавали змін відповідно до потреб життя і зумовлювалися різними чинниками (педагогічними, суспільно-політичними, соціально-економічними), а також освітнім законодавством Російської імперії. В цілому можна зробити висновок, що популярність школи десятників забезпечувалася якісною організацією навчально-виховного процесу. Характерною особливістю навчання в школі десятників було постійне вдосконалення методики викладання і активне втілення найпередовіших методів навчання, нетрадиційних форм навчально-виховної роботи: наочності, ілюстрації, демонстрацій, пояснювального читання; технічних засобів навчання. У досліджуваній період відбувся процес трансформації змісту навчально-методичної роботи на основі наповнення програми навчання новими предметами, збільшенням кількості годин на їх викладання, досягненнями передових технічних знань і пристосуванням до місцевих умов.

Одеська школа десятників будівельної справи користувалася авторитетом серед інших професійних навчальних закладів. Завдяки значно кращому рівню навчального процесу вона витримала жорстку конкуренцію з іншими школами.

Таблиця 1

**Результати навчальних досягнень учнів 2-го спеціалізованого класу
Одеської школи десятників будівельної справи (1905 р.)**

Прізвище учня	Назва навчальної дисципліни																							
	Арифметика			Геометрія			Механіка			Фізика			Закон Божий			Російська мова			Історія			Географія		
	Бал			Бал			Бал			Бал			Бал			Бал			Бал					
	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній	Річний	Екзамен	Середній
Стиліаніді	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	3	3	4	4	4	3	4	4	3	2	2	3	3	3
Ткаченко	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	4	3	4	2	3	4	3	3
Тищенко	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	-	-	2	3	3	4	3	3	3	4	4
Томенко	4	4	4	4	4	4	4	3	3	4	3	3	3	4	4	4	3	4	3	3	3	3	4	4
Шперов	2	3	3	3	4	3	3	3	3	4	3	3	3	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Чинський	4	4	4	3	5	5	3	3	3	3	4	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4

Таблицю складено за: Державний архів Одеської області. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 75. – Арк. 2–11.

Джерела та література

1. Історія педагогіки : навчальний посібник / За ред. О. А. Дубасенюк, М. В. Левківського. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.
2. Скільський Д. М. Історія української педагогіки. Ілюстрований навч. посібник / Д. М. Скільський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 340 с.
3. История педагогики и образования: От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века : учеб. пособие для студ. пед. вузов / А. И. Пискунов, Р. Б. Вендровская, В. М. Кларин и др.; под ред. А. И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Сфера, 2001. – 512 с.
4. Корнетов Г. Б. История педагогики: введение в курс «История образования и педагогической мысли» : учеб. пособ. / Г. Б. Корнетов. – М. : УРАО, 2002. – 268 с.
5. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – нач. XX ст. / Под ред. Э. Г. Днепров, С. Ф. Егорова, Ф. Г. Папачина. – М. : Педагогика, 1991. – 448 с.
6. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.
7. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 75.
8. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.
9. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.
10. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.
11. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.
12. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.
13. ДАОО. – Ф. 117. – Оп. 2. – Спр. 115.

Цубенко В. Л. Из истории вопроса об учебно-методической работе в Одесской школе десятников строительного дела (1891-1916)

На основе архивных материалов автор исследует тенденции организации учебно-методической работы в Одесской школе десятников строительного дела. Характерной особенностью обучения в школе десятников было постоянное совершенствование методики преподавания и активное продвижение передовых методов обучения, нетрадиционных форм учебно-воспитательной работы. Утверждается, что происходил процесс трансформации содержания учебно-методической работы на основе наполнения программы обучения новыми предметами, увеличения количества часов на их преподавание.

Ключевые слова: Одесская школа десятников строительного дела, десятник, предмет, программа.

Tsubenko V. L. From the history of the issue of the educational-methodological work in the Odessa school of the foremen of the engineering construction (1891-1916)

On the basis of archival materials, the author examines trends of the organization of educational-methodological work in the Odessa school of the foremen of the engineering construction. A characteristic feature of studying in the school of the foremen was constant improvement of teaching methods and the active promotion of the newest methods of education, non-traditional forms of educational work. It is stated that there was a process of transformation of the content of educational-methodological work on the base of filling the program with new subjects, increasing the number of hours for their teaching.

Keywords: Odessa school of the foremen of the engineering construction, foremen of the engineering, a subject, a program.

УДК 94(477)"1914/1918"-054.73

Л. М. Жванко

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ БІЖЕНЦІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ ЗА ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У статті, підготовленій на основі нових архівних джерел та періодичних видань, проаналізовано основні аспекти проблеми працевлаштування біженців Першої світової війни, які знайшли тимчасовий притулок в українських губерніях. Було доведено, що основним заняттям цієї нової категорії українського соціуму стала праця в сільському господарстві. Також виокремлено психологічні чинники, що впливали на здатність біженців працювати.

Ключові слова: Перша світова війна, біженці, працевлаштування, українські губернії.

Перша світова війна зруйнувала звичне середовище пересічної людини, спричинила до появи значної кількості біженців. Особливого розмаху біженство мало на теренах Російської імперії, а відтак це явище охопило й усі українські губернії, що входили до її складу. Звернення до тематики маленької людини в умовах триваючої Великої війни є актуальним в переддень століття цього військового конфлікту. З іншого боку важливим є вивчення історичного досвіду є важливою умовою, оскільки І вже ХХІ ст., відмірявши лише свій перший десяток, устигло отримати назву «століття біженців» [1], а міські нетрі з мігрантами стали неодмінним атрибутом краєвидів сучасних європейських мегаполісів. Проблема вимушено переселених осіб є настільки глобальною, що з 2002 р. навіть відзначається Всесвітній день біженця. У рік його запровадження Генеральний секретар ООН Кофі Аннан закликав завжди пам'ятати, що: «... одного дня кожен із нас може постукати в чий-небудь двері, прохаючи про допомогу» [2, с. 1].

Вивчення історії біженців Першої світової війни у сучасній українській історіографії переживає період свого піднесення. При цьому уже підготовлено роботи як узагальнюючого характеру [3-4], так і праці, що висвітлюють життя біженців на мікрорівнях тогочасного соціуму [5], [6]. Натомість окремі аспекти проблематики вимагають своєї конкретизації. Серед таких слід назвати й проблему працевлаштування евакуйованих. Дослідження проблематики працевлаштування біженців Першої світової війни в українській історіографії висвітлюється, головним чином, на рівні сюжетів у спеціальних роботах присвячених цьому військовому конфлікту та власне історії самих біженців. Наприклад, Б. Заброварний та О. Михайлюк, автори праці «Українське село в роки Першої світової війни», спробували визначити кількість біженців, зайнятих на сільськогосподарських роботах [7]. На сторінках фундаментальної двохтомної праці «Історія українського селянства: нариси» також звернено увагу на використання біженців у сільському господарстві, як не зовсім дієвій альтернативи щодо заповнення порожньої ніші мобілізованих на фронт чоловіків [8]. Українські дослідники Ф. Турченко та Г. Турченко зробили спробу проаналізувати цей процес у контексті історії південних регіонів України початку ХХ ст., відзначаючи, що праця біженців не набула широкого використання у сільському господарстві регіону, оскільки ті були більше зайняті у промисловості [9, с. 104].

На особливу увагу заслуговує робота сучасних польських істориків з університету імені Марії Кюрі-Склодовської в Любліні М. Коженювського, М. Мондзика та Д. Тарасюка, присвячена перебуванню польських біженців у Російській імперії у роки Першої світової війни [10]. На її сторінках дослідники